

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

УДК: 159.923.2+17.022+378.016

Галян Ігор Михайлович

Доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри практичної психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7257-6477>

Анотація. У статті представлено результати дослідження стану розвитку міжкультурних ціннісних орієнтацій старшокласників засобами вивчення іноземної мови. Сформованість міжкультурних цінностей оцінювалася за такими критеріями, як-от: наявність знань про культуру країни мовної практики, достатніх для встановлення взаємин з її представниками; толерантність ставлення до представників культури країни мовної практики, орієнтованість на співпрацю з ними; вміння відбирати адекватні ситуації спілкування моделі поведінки.

Констатування вихідного рівня розвитку в старшокласників міжкультурних ціннісних орієнтацій сприяло напрацюванню методичних і психологічних заходів щодо їх розвитку. Під час реалізації програми дослідження відбувалося поєднання поетапного формування міжкультурних ціннісних орієнтацій школярів і структури міжкультурної освітньої ситуації, яка є середовищем реалізації цього процесу. Характер завдань і вправ визначався відповідно до таких етапів формування міжкультурних ціннісних орієнтацій школярів: засвоєння цінностей культури країни мовної практики; особистісні перетворення на основі особистісних цінностей; проектування подальшого особистісного розвитку.

На основі визначених критеріїв сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій та рівня їх прояву визначено типи рівнів сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій, а саме: знаний (низький); ситуативно-дієвий (середній) і практичний (високий). Констатовано, що процес оволодіння мовою необхідно розглядати як невід'ємний компонент формування цінностей культури особистості школярів.

Ключові слова: міжкультурні цінності, ціннісні орієнтації, іноземна мова, рівні сформованості міжкультурних цінностей, толерантність, взаємини, модель поведінки.

Постановка проблеми. Розширення контактів, зумовлене процесом культурної глобалізації, актуалізує проблему стосунків представників різних культур. Різноманітні дослідження, так само як і практика спілкування з носіями іншої культури, показують, що найчастіше людям не вдається досягти згоди не внаслідок змістових, принципівих розбіжностей в позиціях, а через те, що на ґрунті розходження культурних традицій, зумовлених специфікою бачення світу і інтерпретації подій, контактуючі сторони не можуть адекватно сприйняти інформацію один від одного. Задля ефективності взаємодії між представниками різних культур, їхні стосунки повинні організовуватися відповідно до принципів міжкультурної комунікації, на основі міжкультурних ціннісних орієнтацій.

Бажаний для сьогодення культурологічний підхід до визначення змісту освіти передбачає формування орієнтації особистості на міжкультурні цінності, які є основою ефективної взаємодії з різноманітним довкіллям. Досягнення такого результату потребує побудови навчально-виховного процесу на аксіологічній основі, акцентуванні на міжкультурній аксіології, на узгодженні різних культурних проявів у свідомості молодої людини і на освоєнні стратегій міжкультурної взаємодії з позицій конструктивного діалогу. Практично це акцентує необхідність формування міжкультурних ціннісних орієнтацій школярів, які повинні в ході освітнього процесу навчитися розуміти, усвідомлювати і приймати культурні відмінності, що вияв-

ляються в незнайомому способі життя, і спиратися на них під час тлумачення подій полікультурної значущості.

Метою статті є аналіз результатів експериментального дослідження процесу формування полікультурних цінностей засобами вивчення іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування міжкультурних ціннісних орієнтацій школярів засобами іноземної мови є на часі сьогодні, коли широка співпраця з зарубіжжям дає доступ до культури інших народів, сприяючи розвитку особистості. Окрім цього, деякі дослідники, визнаючи складність системи ціннісних орієнтацій особистості, її багатовимірність як об'єкта вивчення, стверджують, що саме сформовані в юнацькому віці ціннісні орієнтації визначають особливості та характер відносин особистості з довкіллям і, тим самим, детермінують її поведінку [20]. Цей процес значно полегшується за умови розуміння сутності значення і смислу слів в умовах смислової взаємодії [10; 11], змісту (смисли, цінності та переконання) та контексту (соціальний, культурний) як невід'ємних атрибутів формування мовної особистості [4, с. 43], а також володіння іноземною мовою, вивчення якої впливає на особистість учня загалом [3; 5; 9; 13; 15; 17; 12].

Окремі питання міжкультурних цінностей висвітлені в дослідженні соціального становлення особистості школярів під час їх приєднання до культури [1; 2; 14], міжкультурного виховання як чинника долучення до полікульту-

рного середовища [21; 23; 22], сучасних у мовній освіті положень про взаємопроникнення культур [6; 17].

Принципи міжкультурної комунікації розробляються на міждисциплінарному рівні і є предметом вивчення лінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, психології, соціології, етнографії та інших наук. Інтерес до цієї сфери комунікацій носить здебільшого практичний характер. Водночас, незважаючи на досить широкий спектр дослідження цього питання, виникає потреба в дослідженні умов, що сприяли б розвитку міжкультурних ціннісних орієнтацій під час навчання в школі.

Методи та методики дослідження. У дослідженні брали участь 51 учень-старшокласник загальноосвітньої школи. Під час дослідження використовувалися такі методи: *теоретичні* – аналіз психологічної літератури, узагальнення теоретичних положень, висновок тощо; *емпіричні* – формувальний експеримент; тестування для отримання результатів прояву залежної змінної до і після експериментального впливу. Зокрема, рівень емпатійних тенденцій діагностувався за допомогою однойменної методики І. Юсупова [18, с. 153–156] та проведеної бесіди для оцінки полікомунікативної емпатії школярів, тобто ступеня їхнього емоційного реагування на оточуючих людей і довкілля; комунікативні уміння старшокласників оцінювалися за допомогою «Тесту оцінки комунікативних умінь», «Методики оцінки невербальної комунікації» [8] та експертної оцін-

ки сензитивності учнів до невербальної поведінки партнера, здатності керувати власною невербальною поведінкою відповідно до мети і ситуації спілкування.

В основу дослідження був покладений формувальний експеримент. Експериментальну групу склали 26 учнів, що відвідували факультативні заняття з англійської мови в позаурочний час у контексті підготовки до здачі ЗНО. До контрольної групи увійшли 25 їхніх колег-однокурсників, що відвідували заняття за шкільним розкладом. Експеримент проводився упродовж двох навчальних років з одними і тими ж учнями, що навчалися в 10-х та 11-х класах і передбачав проведення навальних занять з іноземної мови, читання автентичних текстів, виконання проектних завдань, роботу в мережі *Internet* тощо. Характер завдань і вправ визначався відповідно до таких етапів формування міжкультурних ціннісних орієнтацій школярів: засвоєння цінностей цільової культури; особистісний перетворення на основі особистісних цінностей; проектування подальшого особистісного розвитку.

Відомо, що для ефективного формування ціннісних орієнтацій старшокласників потрібне відповідне іншомовне середовище, а їх зміст повинен ґрунтуватися на прикладах національної культури та культури країни мовної практики і поєднуватися зі сформованими мовними вміннями і навичками. Тому для вивчення в 10-му класі бралися ситуації, що відображали особливості національних характерів населення Об'

єднаного Королівства та британський спосіб життя, тоді як в одинадцятому класі – система освіти, система управління державою і культурна спадщина Британії. У кожній з освітніх ситуацій матеріал організовувався з акцентом на дидактичному і розвивальному контексті міжкультурної освіти. Дидактичний контекст стосувався мовного матеріалу: лексичних одиниць і граматичних конструкцій, прийомів роботи з навчальним матеріалом тощо, а розвивальний передбачав формування інтересу до мови, культури та її представників, оволодіння нових моделей поведінки, характерних для досліджуваної культури.

Одним із чинників формування міжкультурних цінностей є читання автентичних текстів. Ми розглядали автентичний текст як сполучний елемент методичних прийомів, що застосовувалися для формування міжкультурних ціннісних орієнтацій. Автентичний текст уможлилював зіставляти отриману учнями інформацію про культурні реалії країни мовної практики з їх повсякденним світоглядом, заданою приналежністю до рідної культури і встановлювати зв'язки між ними.

Безпосередньо формувальний етап експериментальної роботи починався з освоєння цінностей культури країни мовної практики. З цією метою проводилися бесіди, спрямовані на усвідомлення учнями важливості встановлення позитивних ставлень на міжкультурному рівні та визначення послідовності необхідних для цього дій. Під час бесід з'ясовувалися реальні труднощі ціннісного сприйняття культури пев-

ної країни і переведення їх в категорію цілей, досягнення яких сприяє формуванню міжкультурних ціннісних орієнтацій.

По завершенні пропонувалися рекомендації щодо формування ціннісного ставлення до культури країни мовної практики. Акцентувалося також на важливості вивчення вербальних і невербальних комунікативних засобів. Для цього визначалася необхідність підвищення уваги до якості мовної підготовки та формування системи екстралінгвістичних знань, головним чином, за допомогою активного спілкування з носіями мови.

З метою об'єктивної оцінки ефективності проведеної роботи з формування міжкультурних ціннісних орієнтацій школярів після закінчення формувального етапу експерименту проводилася повторна діагностика досліджуваного явища в експериментальній та контрольній групах. Для визначення достовірності експериментального ефекту застосовувався критерій кутового перетворення Фішера.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В опублікованій раніше статті [7] ми характеризували міжкультурну освіту як процес розвитку системи знань, ставлень і поведінки під час залучення особистості до іншої культури, що спрямовані на формування позитивного світосприйняття та розвиток можливостей взаємодії в глобальному полікультурному контексті. Наслідком цього є поява міжкультурних ціннісних орієнтацій – елементу внутрішньої структури особистості.

Міжкультурні ціннісні орієнтації в структурі особистості, зумовлюються культурою соціуму і змістом освітньої діяльності, акцент в якій зроблений на особливостях менталітету представників культури країни мовної практики, манерах їх поведінки, традиціях і звичаях, а також творах художньої культури. Тому сформованість міжкультурних ціннісних орієнтацій оцінюється за: наявністю знань про культуру країни мовної практики, достатніх для встановлення взаємин з її представниками; толерантністю ставлення до її громадян, орієнтованістю на співпрацю з ними; вмінням відбирати адекватні ситуації спілкування моделі поведінки. Відтак доречно припустити, що сформованість міжку-

нізації діагностичної роботи із старшокласниками. Розподіл досліджуваних експериментальної та контрольної груп за ступенем розвитку комунікативних умінь і засобів представлено в Таблиці 1.

Як засвідчують представлені у Таблиці 1 дані, у половини досліджуваних експериментальної групи комунікативні уміння (50%) і володіння засобами невербального спілкування (53,85%) знаходяться на високому рівні, тоді як на початку експерименту таких досліджуваних налічувалося 11,54% та 7,69% відповідно. Відсоток респондентів з середнім рівнем залишився практично без змін. Зокрема, розвиненість комунікативних умінь на початку експерименту

Таблиця 1.

Показники динаміки розвитку комунікативних умінь і володіння невербальними засобами спілкування у старшокласників

Комунікативні уміння та засоби	Рівні	Констатувальний етап (n=26)		Формувальний етап (n=25)		Ф _{емп}
		ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	
Розвиненість комунікативних умінь	Низький	57,69	60	15,38	52	2,534**
	Середній	30,77	24	34,62	32	0,467
	Високий	11,54	16	50	16	3,637**
Володіння засобами невербального спілкування	Низький	61,54	68	15,38	60	4,027**
	Середній	30,77	24	30,77	28	0,403
	Високий	7,69	8	53,85	12	2,51**

Примітки: ** – відмінності достовірні на рівні $p < 0,01$; * – відмінності достовірні на рівні $p < 0,05$.

льтурних цінностей виражається в когнітивному (знання про культуру країни мовної практики), емоційному (ставлення до осіб іншої культури) та поведінковому (комунікативні уміння) аспектах, які, зрештою, і стали засадничими для орга-

спостерігалася в 30,77% респондентів, а по його завершенні таких стало 34,62%. Досліджуваних з низьким рівнем розвитку комунікативних умінь зменшилося на 42,31%, а тих, що не володіють засобами невербального спілкування – на

46,16%. У контрольній групі розподіл старшокласників за ступенем прояву оцінюваних якостей істотно не змінився: у 52% комунікативні уміння перебувають на низькому рівні розвитку, проти 60% – на початковій стадії експерименту; в 32% – на середньому (проти 24%) і ще в 16% – на високому.

Щодо володіння засобами невербальної комунікації, то у респондентів контрольної групи показники «скромніші» порівняно з тими, що залучалися до розвивальних дій. Свідченням цього є представлені у таблиці 1 результати розрахунку статистичної достовірності отриманих показників. Статистична достовірність відмінностей констатувального і контрольного етапів дослідження розрахована за допомогою критерію кутового перетворення Фішера (φ).

$$\varphi^* = |\varphi_1 - \varphi_2| \times \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де:

φ_1 і φ_2 – величина кута для відсоткових значень в експериментальній та контрольній групі (визначається за статистичною таблицею);

n_1 – загальна кількість досліджуваних у першій групі;

n_2 – загальна кількість досліджуваних у другій групі.

Цей критерій оцінює достовірність різниць між відсотковими долями двох вибірок, у

яких спостерігається ефект. У нашому дослідженні – це сформованість міжкультурних цінностей. Відмінності достовірні за показниками високого та низького рівнів.

З опертям на такі критерії, як наявність знань про культуру країни мовної практики, толерантність ставлень до її представників, уміння варіювати моделі поведінки в різних ситуаціях, рівень їх прояву (високий, середній, низький) було визначено типи рівнів сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій. Серед таких: *знаний* (низький); *ситуативно-дієвий* (середній) і *практичний* (високий) (Табл. 2).

Для носіїв *знаного* типу характерна наявність часткових знань про культуру країни мовної практики, відсутність їх системи. Оцінка культурних проявів проводиться з центристської позиції без вираження інтересу й емпатії до культури країни мовної практики та її представників. Брак категорій пізнання культури обмежує моделі поведінки тими (категоріями), які є типовими для рідної культури, без урахування особливостей контексту міжкультурного спілкування.

Представникам *ситуативно-дієвого* типу властива наявність системи знань про культуру та її прояви, включаючи особливості менталітету носіїв, їх повсякденне життя, систему ціннісних орієнтирів. Досліджуваних цього типу характеризує «живий» інтерес до культурних проявів та емпатія до представників культури країни мовної практики. Вони мають уявлення про особливості поведінки, зокрема комунікати-

Таблиця 2.

Динаміка типів сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій старшокласників

Типи рівнів сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій	Констатувальний етап (n=26)		Формувальний етап (n=25)		$\Phi_{емп}$
	ЕГ (%)	КГ (%)	ЕГ (%)	КГ (%)	
Знаний	73,08	72	11,54	56	4,918**
Ситуативно-дієвий	23,08	24	42,31	36	0,543
Практичний	3,85	4	46,15	8	2,078*

Примітки: ** – відмінності достовірні на рівні $p < 0,01$; * – відмінності достовірні на рівні $p < 0,05$.

вної та невербальної, що властиві її представникам. Але практично в навчальних ситуаціях учні керуються цими особливостями тільки під час стимулювання з боку педагога.

Для досліджуваних *практичного* типу характерна наявність системних знань про різноманіття проявів культури країн мовної практики і вміння користуватися ними на практиці в умовах взаємодії з її носіями. У старшокласників сформований стійкий інтерес до пізнання нової культури і емпатійне ставлення до носіїв цієї культури. Представники цього типу володіють вмінням визначати контекст спілкування і залежно від нього варіювати комунікативну та поведінкову модель.

Подані в таблиці 2 результати засвідчують суттєві зміни в розподілі учнів за рівнями сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій в експериментальній групі. Так, кількість школярів із *знаним* рівнем сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій скоротилася на 61,54% і склала 11,54%. Число старшокласників *ситуативно-дієвого* рівня зросло до 42,31%

проти 23,08% – на початку експерименту. Це може пояснюватися тим, що у середній рівень увійшли ті учасники експерименту, які спочатку перебували в групі з низьким рівнем досліджуваного явища. Водночас, частина учнів перейшла з середнього на високий рівень, що компенсувало доповнення і залишило зміни в цьому типі статистично незначущими. Доречно зауважити, що на констатувальному етапі високий рівень сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій було діагностовано в 3,85% старшокласників. Контрольний етап дослідження засвідчив у 46,15% респондентів експериментальної групи приналежних до *практичного типу* високий рівень розвитку досліджуваного явища.

У контрольній групі також відбулися зміни. Кількість респондентів з низьким рівнем міжкультурних ціннісних орієнтацій скоротилася на 16% порівняно з початком експерименту, а середнього – збільшився на 12%. У контрольній групі після закінчення формувальних дій у 8% старшокласників зафіксовано *практичний* (високий) рівень сформованості міжкультурних

ціннісних орієнтацій. Відмінності між рівнями в обох групах розраховані за критерієм кутового перетворення Фішера (ϕ). Відмінності у рівні сформованості міжкультурних цінностей досліджуваних із *знаним* (низький рівень) і *практичним* (високий рівень) типами є статистично достовірними (Табл. 2).

Що ж спричинило такі позитивні зміни в експериментальній групі? Насамперед, це комплекс використаних у дослідженні засобів вивчення іноземної мови (систематичні заняття з учнями, читання автентичного тексту, метод проектів тощо). Особливо звертаємо увагу на роль читання тексту, який є однією з базових одиниць змісту навчання. Це пояснюється, з одного боку, закономірностями в сфері розвитку лінгвістики (поява такої специфічної області як лінгвістика тексту) та закономірностями навчання іншомовної мовленнєвої діяльності – з іншого, оскільки головною практичною метою навчання є формування умінь розуміння текстів (стосовно рецептивних видів мовленнєвої діяльності) і умінь самостійного створення текстів (стосовно продуктивних видів) [16]. Підтвердилася позиція І. Бім стосовно того, що засадничими факторами для розвитку ціннісних орієнтацій під час навчання читанню текстів є відбір відповідних текстів з постановкою до них комунікативних завдань, які створюють необхідне психологічне настановлення [3], а також думка Л. Чернявської, що в учнів актуалізується потреба в читанні, задається програма дій з текстом, забезпечується орієнтація на резуль-

тат» [19, с. 7).

Комунікативне завдання, на нашу думку, орієнтує у виборі способів роботи над текстом, забезпечуючи покрокове просування до поставленої мети – отримання певного мовного продукту (вторинного тексту), а також збагачення духовної сфери (у плані розвитку ціннісних орієнтацій). А проектна діяльність дала змогу не лише розвивати навички та вміння працювати з текстом, покращувати якість висловлювань з проблематики тексту, а й сприяла розвиткові ціннісних орієнтацій старшокласників, перетворенню їх у переконання.

Слід зазначити, що динаміка зміни рівнів ціннісних орієнтацій у період проведення експерименту стосувалася і контрольної групи. Це можна пояснити тим, що, з одного боку, учні вивчають не тільки предмет «іноземна мова», а й інші предмети (література, історія тощо), які впливають на формування їхніх ціннісних орієнтацій. З іншого боку, рання юність – особливий період у житті людини, етап інтенсивного росту, переходу до дорослого життя. Цінніснотвірний компонент, що визначає характер майбутнього життя молоді людини, пов'язаний із усвідомленням смислу свого життя, визначенням провідних життєвих цілей і цінностей. Процес самовизначення для старшокласника у цьому віці торкається не лише верифікації ціннісних пріоритетів у побудові проекту майбутнього, але й виступає умовою ціннісного наповнення свого реального буття, що забезпечує психологічну стійкість і відносну стабільність її існу-

вання в складному та суперечливому сьогоденні.

Водночас вищий рівень сформованості ціннісних орієнтацій старшокласників експериментальної групи порівняно з контрольною засвідчив ефективність розроблених педагогічних та дидактичних умов формування міжкультурних ціннісних орієнтацій старшокласників під час занять з іноземної мови. З огляду на це, завданням сучасної школи повинен стати пошук оптимальних способів долучення учнів до культури, освоєння якої здійснюється під знаком розвитку у них здатності до рефлексії. Єдність культури і освіти полягає в тому, що, по-перше, культура є функцією та сферою людського життя, а освіта транслює культуру, і, по-друге, культура є умовою освіти, а освіта є умовою культури. У процесі оволодіння учнями змістом аксіологічних форм і принципів форм культури відбувається становлення «особистості-для-себе», тоді як імперативні форми засвоєння культури забезпечують формування «особистості в собі».

Варто акцентувати і на ролі вчителя у формуванні цінностей. Демонстрація ним звичаїв і традицій, зразків та прикладів стає відповідним моментом регуляції дій і вчинків. Ціннісний підхід, що реалізується в діяльності вчителя, спрямований на залучення учнів до цінностей, передбачає розвиток цілісної педагогічної та моральної рефлексії, яка спрямовує його ціннісно осмислювати своє ставлення до дитини, її діяльності, а також до співдії з нею. Результатом ціннісного осмислення стає ціннісне ставлення,

яке і зумовлює спрямованість орієнтації вчителя в соціальній та педагогічній дійсності, в його діяльності, у взаємодії з учнями. Досягнення балансу в ціннісних системах юнаків і дівчат, орієнтація на цінності особистості та культури, просування до побудови гуманістичної ціннісної основи своєї життєдіяльності служать метою, критерійною основою оцінки результативності спеціально створених соціально-педагогічних умов, що сприяють позитивному ціннісному самовизначенню особистості в ранній юності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Міжкультурні ціннісні орієнтації зумовлюються культурою соціуму і змістом освітньої діяльності, в якій акцентовано на особливостях менталітету представників культури країни мовної практики, манерах їхньої поведінки, традиціях і звичаях, а також творах художньої культури. Показником сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій є вмінням встановлювати та розвивати адекватні стосунки з представниками певної культури.

Результати експериментальної роботи схиляють до висновку, що процес оволодіння іноземною мовою необхідно розглядати як невід'ємний компонент формування цінностей культури особистості школярів. Істотні зміни в розподілі школярів за рівнями сформованості міжкультурних ціннісних орієнтацій підтвердили ефективність формувальних дій, зміст яких наповнювався культурологічним та аксіологічним компонентом. Підбір дидактичного матері-

алу здійснювався з опертям на автентичний текст і принцип культурної варіативності.

Процес формування ціннісних орієнтацій засобами вивчення іноземної мови має свою специфіку: систему цінностей нав'язати індивіду досить складно, тому що вона засвоюється лише у процесі саморозвитку особистості, здатної впливати не тільки на своє існування, а й на зміну об'єктивних умов. Тому формування ціннісних орієнтацій під час вивчення іноземної мови передбачає зв'язок системи цінностей, потреб та інтересів вчителя і учня з особливостями їх діяльності, а також конкретно змістовною ситуацією процесу учіння і навчання. Кінцевою метою їхньої співдії повинна стати поява ціннісно-сислової компетенції: здатності бачити і розуміти довкілля, орієнтуватися в ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, вміти вибирати цільові та смислові настановлення для своїх дій і вчинків, приймати рішення. Ця компетенція забезпечує механізм самовизначення учня в ситуаціях навчальної та іншої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 444 с.
2. Библер В. С. Михаил Михайлович Бахтин, или поэтика культуры. Москва : Изд-во Прогресс, Гнозис, 1991. 176 с.
3. Бил И. Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе: проблемы и перспективы. Москва : Просвещение, 1988. 256 с.
4. Бондаренко А. Ф. Этический персонализм: духовные детерминанты русской традиции психологического консультирования и психотерапии. *Психотерапия*. 2016. № 5 (161). С. 40–52.
5. Вайсбурд М. Л., Кузьмина Е. В. Роль индивидуальных особенностей учащихся при обучении иноязычному общению. *Иностранные языки в школе*. 1999. № 2. С. 3–6.
6. Верещагин Е. М. Язык и культура: три лингвострановедческие концепции. Москва : Индрик, 2005. 1037 с.
7. Галян І. М. Міжкультурні цінності в структурі особистості старшокласників та умови їх розвитку. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені О.В.Сухомлинського. Психологічні науки: зб. наук. праць / за ред. І. Савенкової. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. № 1 (19). С. 23–29.
8. Долгова В. И., Мельник Е.В. *Эмпатия* : монография. Москва : Изд-во «Перо», 2014. 185 с.
9. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва : Просвещение, 1991. 219 с.
10. Калмикова Л. О. Развитие значения и смысла слов в онтогенезе. Проблемы заглавной та педагогической психологии : зб. наук. пр. Київ, 2003. Т. 5. Ч. 1. С. 96–104.
11. Калмикова Л. О. Развитие коммуникативной личности в условиях смысловой взаимодействия. Развитие личности в разных условиях социализации : кол. монография ; за наук. ред. Л.О.Калмиковой, Г.О.Хомич. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. С. 259–281.
12. Коблева С. Я. Язык в становлении ценностных представлений личности. Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты : межвуз. сб. науч. трудов. Тверь : ТГУ, 2006. Вып. 4. С. 25–28.
13. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл; Издательский центр «Академия», 2005. 287 с.
14. Мамардашвили М. Сознание и цивилизация : тексты и беседы. Москва : Логос, 2004. 272 с.
15. Мильруд Р. П. Методика преподавания английского языка : учеб. пособие. Москва : Дрофа, 2005. 253 с.
16. Нурждина М. А. Управление процессом порождения устноречевого высказывания на основе текста для чтения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Рос.

акад. образования, Ин-т общ. сред. образования. Москва, 2002. 20 с.

17. Сафонова В. В. Cambridge English for schools in Russia. Starter companion. 2-е изд. Москва : Дрофа, 2004. 48 с.

18. Фетискин Н. П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института Психотерапии, 2002. С. 153–156.

19. Чернявская Л. А. Усиление коммуникативной направленности обучения чтению на немецком языке на начальном этапе средней школы : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 1987. 16 с.

20. Ядов В. А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности: диспозиционная концепция. 2-е, расширенное изд. Москва : ЦСПиМ, 2013. 376 с.

21. Byram M., Morgan C. Teaching-and-learning language-and-culture. Cambridge, Mass. : Belknap Press of Harvard University Press, 1994. 219 p.

22. Hanvey R. An attainable Global Perspective. Social Cognition. 1995. № 4. pp. 399–429.

23. Kelley C., Meyers J. Cross-cultural adaptability inventory. Minnetonka, MN : NCS Assessments, 1998. 189 p.

24. Met M. Learning Language through content: learning content through language. Languages in elementary schools / К.Е.Muller (Ed.). New York : The American Forum, National Council of Foreign Languages and International Studies, 1999. pp. 43–64.

25. Moor J. The Portfolio and Testing Culture. Portland, Oregon : Intercultural Communication Institute, 1997. pp. 617–644.

References (Transliteration):

1. Bakhtin M. M. (1986). Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of verbal creativity]. Moskva: Iskusstvo [in Russian].

2. Bibler B. C. (1991). Mikhail Mikhaylovich Bakhtin, ili

poetika kul'tury [Mikhail Mikhailovich Bakhtin, or poetic culture]. Moskva: Progress, Gnozis [in Russian].

3. Bim I. L. (1977). Metodika obucheniya inostrannym yazykam kak nauka i problemy shkol'nogo uchebnika [Teaching methodology for foreign languages as a science and problem-solving tutorial]. Moskva: Russkiy yazyk [in Russian].

4. Bondarenko A. F. (2016). Eticheskiy personalizm: dukhovnyye determinanty russkoy traditsii psikhologicheskogo konsul'tirovaniya i psikhoterapii [Ethical personalism: spiritual determinants of the Russian tradition of psychological counseling and psychotherapy]. Psikhoterapiya – Psychotherapy, 5 (161), 40–52 [in Russian].

5. Vaysburd M. L. & Kuz'mina, Ye.V. (1999). Rol' individual'nykh osobennostey uchashchikhsya pri obuchenii inoyazychnomu obshcheniyu [The role of individual characteristics of students in teaching of foreign-language communication]. Inostrannyye yazyki v shkole – Foreign languages at school, 2, 3–6 [in Russian].

6. Vereshchagin Ye. M. (2005). YAzyk i kul'tura: tri lingvostranovedcheskiye kontseptsii [Language and culture: three linguistic-regional studies]. Moskva: Indrik, 2005 [in Russian].

7. Halian I. M. (2018). Mizhkul'turni tsinnosti v strukturі osobystosti starshoklasnykiv ta umovy yikh rozvytku [Intercultural values in the structure of personality of senior pupils and language of their development in German language at the primary stage of studies level]. Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu Imeni O.V. Sukhomlyns'koho – Scientific bulletin Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi national university. Mykolayiv: MNU imeni V.O.Sukhomlyns'koho, 1 (19), 23–29 [in Ukrainian].

8. Dolgova V. I. & Mel'nik, Ye.V. (2014). Empatiya [Empathy]. Moskva: Izd-vo «Pero» [in Russian].

9. Zimnyaya I. A. (1991). Psikhologiya obucheniya inostrannym yazykam v shkole [Psychology of foreign languages teaching at school]. Moskva: Prosveshcheniye [in Russian].

10. Kalmykova L. O. (2003). Rozvytok znachennya i smys-

lu sliv v ontogenezi [The development of meaning and word meaning in ontogeny]. Problemy zahal'noyi ta pedahohichnoyi psikhoholohiyi – Problems of general and pedagogical psychology, 5 (1), 96–104 [in Ukrainian].

11. *Kalmykova L. O.* (2016). Rozvytok komunikatyvnoyi osobystosti v umovakh smyslovoi vzayemodiyi [The development of the communicative person under the conditions of meaning cooperation]. Rozvytok osobystosti v riznykh umovakh sotsializatsiyi – The development of the individual in different conditions of socialization (pp. 259–281). Kyiv: Vydavnychyy Dim «Slovo» [in Ukrainian].

12. *Kobleva S. YA.* (2006). YAzyk v stanovlenii tsennostnykh predstavleniy lichnosti [Language in the formation of value perceptions of personality и]. Inostrannyye yazyki: lingvisticheskiye i metodicheskiye aspekty – Foreign languages: linguistic and methodological aspects (Vols. 4), (pp. 25–28). Tver': TGU [in Russian].

13. *Leont'yev A. A.* (2005). Osnovy psikholingvistiki [Fundamentals of Psycholinguistics]. Moskva: Smysl: Akademiya [in Russian].

14. *Mamardashvili M.* (2004). Soznaniye i tsivilizatsiya: teksty i besedy [Consciousness and civilization: texts and conversations]. Moskva: Logos [in Russian].

15. *Mil'rud R. P.* (2005). Metodika prepodavaniya angliyskogo yazyka [Methods of teaching English language]. Moskva: Drofa [in Russian].

16. *Nuzhdina M. A.* (2002). Upravleniye protsessom porozhdeniya ustnorechevogo vyskazyvaniya na osnove teksta dlya chteniya [Managing the process of oral speech generating on the basis of texts for reading]. Extended abstract of candidate's thesis. Moskva [in Russian].

17. *Safonova V. V.* (2004). Cambridge English for schools in Russia. Starter companion. Moskva: Drofa [in Russian].

18. *Fetiskin N. P., Kozlov, V.V. & Manuylov, G.M.* (2002). Sotsial'no-psikhologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malykh grupp [Socio-psychological diagnostics of development of personality and small groups]. Moskva: Izd-vo Instituta Psikhoterapii [in Russian].

19. *Chernyavskaya L. A.* (1987). Usileniye kommunikativnoy napravlenosti obucheniya chteniyu na ne-

metskom yazyke na nachal'nom etape sredney shkoly [Strengthening of communicative trend in learning German at the initial stage of secondary school education]. Extended abstract of candidate's thesis. Moskva [in Russian].

20. *Yadov V. A.* (2013). Samoregulyatsiya i prognozirovaniye sotsial'nogo povedeniya lichnosti: dispozitsionnaya kontseptsiya [Self-regulation and prediction of social behaviour: dispositional concept]. Moskva: TSSPiM [in Russian].

21. *Byram M. & Morgan, C.* (1994). Teaching-and-learning language-and-culture. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press [in English].

22. *Hanvey R.* (1995). An attainable Global Perspective. Social Cognition, 4, 399–429 [in English].

23. *Kelley C. & Meyers, J.* (1998). Cross-cultural adaptability inventory. Minnetonka, MN: NCS Assessments [in English].

24. *Met M.* (1999). Learning Language through content: learning content through language. Languages in elementary schools. K.E.Muller (Ed.). New York: The American Forum, National Council of Foreign Languages and International Studies [in English].

25. *Moor J.* (1997). The Portfolio and Testing Culture. Portland, Oregon : Intercultural Communication Institute [in English].

Halian Ihor

Dr. in Psychology, Associate Professor, Professor of the Department of Practical Psychology Drogobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drogobuch (Ukraine)

FORMATION OF INTERCULTURAL VALUES ORIENTATIONS OF SENIOR PUPILS BY MEANS OF STUDYING A FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

The article presents the results of the study of development of intercultural values orientation of senior pupils by means of studying at foreign

language. The formation of intercultural values was evaluated according to such criteria as: the availability of knowledge about the culture of the country of language practice, sufficient for establishing relations with its representatives; tolerance to the representatives of the culture of the country of language practice, orientation towards cooperation with them; ability to select adequate situations of communication behaviour model.

To study the state of development of intercultural values of senior pupils we used a set of psychodiagnostic techniques that are relevant to the isolated criteria. 51 senior pupils ($n = 51$) of secondary schools were involved to the experiment, which lasted for two academic years.

Establishment of the initial level of development of intercultural values orientations in senior pupils influenced creation of methodical and psychological measures for their development. The basis of the developmental program were English classes, tasks creation, training, work on the Internet, etc. During the implementation of the study program there was a combination of the gradual formation of intercultural value orientations of senior pupils and the structure of the intercultural educational situation, which is the environment for the implementation of this process. The nature of tasks and exercises was determined according to the following stages of formation of the intercultural values of pupils: the acquisition of cultural values of the country of language practice; personal transformations based on personal values; planning further personal development.

On the basis of certain criteria of the formation of intercultural values orientations and their level of manifestation, the types of levels of formation of intercultural values orientations are determined, namely: knowledge (low); situational-effective (average) and practical (high). It is stated that the process of mastering the language should be considered as an integral component of the formation of values of culture of the personality of pupils.

Key words: intercultural values, value orientations, foreign language, levels of formation of intercultural values, tolerance, relationships, model of behaviour.

Галян Игорь Михайлович

Доктор психологических наук, доцент, профессор кафедры практической психологии, Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франка, г. Дрогобыч (Украина)

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СТАРШЕКЛАСНИКОВ СРЕДСТВАМИ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В статье представлены результаты исследования развития межкультурных ценностных ориентаций старшеклассников средствами изучения иностранного языка. Сформированность межкультурных ценностей оценивалась по таким критериям, как: наличие знаний о культуре страны языковой практики, достаточных для установления отношений с ее представителями; толерантность отношений к представителям культуры страны языковой

практики, ориентированность на сотрудничество с ними; умение подбирать адекватные ситуации общения модели поведения.

Констатация исходного уровня развития у старшеклассников межкультурных ценностных ориентаций способствовала наработке методических и психологических мероприятий по их развитию. Реализация программы исследования сочетала поэтапное формирование межкультурных ценностных ориентаций школьников и структуры межкультурной образовательной ситуации – среды реализации этого процесса. Характер задач и упражнений определялся в соответствии со следующими этапами формирования межкультурных ценностных ориентаций школьников: усвоение ценностей культуры страны языковой практики; личностные преобразования на основе личностных ценностей; проектирование дальнейшего личностного развития.

Исходя из определенных критериев сформированности межкультурных ценностных ориентаций и уровня их проявления определены типы уровней наявных межкультурных ценностных ориентаций, а именно: знаный (низкий) ситуативно-действенный (средний) и практический (высокий). Констатировано, что процесс овладения языком необходимо рассматривать как неотъемлемый компонент формирования ценностей культуры личности школьников.

Ключевые слова: межкультурные ценности, ценностные ориентации, иностранный

язык, уровни сформированности межкультурных ценностей, толерантность, взаимоотношения, модель поведения.

Дата отримання статті: 17.06.2018

Дата рекомендації до друку: 15.07.2018

Дата оприлюднення: 02.08.2018